

2019-2020

Катышуучунун коду
Код участника

Кыргыз Республикасынын
Билим берүү жана илим
министрлиги

Министерство
образования и науки
Кыргызской Республики

БИЛИМДИ БААЛОО ЖАНА ОКУТУУ УСУЛДАРЫ БОРБОРУ
ЦЕНТР ОЦЕНКИ В ОБРАЗОВАНИИ И МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ
CENTER FOR EDUCATIONAL ASSESSMENT AND TEACHING METHODS

Республикалык олимпиаданын III (облустук) этабы
III (областной) этап Республиканской олимпиады

Тарых   История

1-күн / 1 день

Фамилиясы/ Фамилия		Аты/Имя	
Атасынын аты/ Отчество			
Мектеби/Школа		Айылы/ Село	
Району/Район		Шаары/ Город	
Облусу/Область			
Телефону/ Телефон			

Нускама / Инструкция

Биринчи турдун тапшырмалары:

I. Тарыхый документти талдоо

Биринчи кезекте катышуучу төмөнкү жөндөмдүүлүктөрүн көрсөтүшү керек:

1. Тарыхый документтин текстине тиешелүү суроонун жообун документтин өзүнөн алынган цитата менен ырастоо жөндөмдүүлүгүн;
2. Тарыхый документтин негизинде жыйынтыктарды чыгаруу жөндөмдүүлүгүн;
3. Тарыхый булактарды салыштыруу жана жалпылоочу жыйынтыктарды чыгаруу жөндөмдүүлүгүн.

II. Тарыхый-көркөм чыгармадан алынган үзүндүнүн негизинде талдоо элементтерин камтыган мини-эссе жазууда

катышуучу төмөнкү жөндөмдүүлүктөрүн көрсөтүшү керек:

1. Теманы кабылдоодогу, аны түшүнүүдөгү чыгармачыл мүнөзүн;
2. Өзүнүн көз карашын тастыктоо үчүн тарыхый-көркөм чыгармада берилген фактыларды жана образдарды колдонуудагы жөндөмдүүлүгүн жана сабаттуулугун;
3. Баяндоосунун сабаттуулугун жана логикалуулугун; тилинин байлыгын; тыкандыгын.

Задания первого тура (практического):

I. Анализ исторического документа

При оценке жюри исходит из следующих критериев:

1. Умение подтвердить ответ на вопрос по тексту исторического документа цитатой из самого документа
2. Умение делать выводы на основании исторического документа
3. Умение сопоставлять исторические источники и делать обобщающие выводы.

II. Написание мини-эссе с элементами анализа на основе отрывка из исторического художественного произведения

При оценке эссе жюри исходит из следующих критериев:

1. Творческий характер восприятия темы, её осмысления.
2. Умение и грамотность использования фактов и образов, представленных в историческом художественном произведении для подтверждения своей точки зрения.
3. Грамотность, логичность изложения, богатство языка, аккуратность.

I. Чыңгызиддердин Таластагы 1269-жылкы курултайы.

Булак: Рашид-ад-дин Фазлуллах. Жами ат-таварих

«...667-жылдын (1269-ж.) жазында бардык ханзаадалар (Хайду, Борак, Беркечер, Кыпчак, Меңгү-Темир) Талас жана Кенжсек шалбааларында жолугуп, бир жумалык тойдон кийин сегизинчи күнү кеңешме өткөрүшкөн... Алгач Кайду (Хайду) сөз алып: “Даңазалуу чоң атабыз Чыңгыз хан дүйнөнү акылдуулук, эстүүлүк жана кылыч, октордун соккусу менен басып алган жана тартипке келтирип, өзүнүн тукумуна калтырган. Биз баарыбыз – бири-бирибизге аталаш тууганбыз. Бизден да башка ханзаадалар бар, алар – биздин агаларыбыз жана инилерибиз жана алардын ортосунда эч кандай келишпестик жана чыр-чатак жок. Биздин ортобузда эмнеге келишпестик болушу керек?” деген суроо узатты. Борак: “Ооба, абал ошондой, бирок мен да ошол эле бактын түшүмүмүн да. Мен үчүн да журт жана жашоо каражаттары каралышы керек. Чагатай жана Угедей Чыңгыз хандын балдары эле. Угедей каандан (хандан) тукум катары Кайду (Хайду) калды, Чагатайдан болсо – мен, алардын улуу агасы болгон Жучудан болсо – Беркечер жана Меңгү-Темир, Тулуйдан... – Кубилай-каан (Хубилай-хан). Азыр ал чыгыш өлкөлөрүнөн Хитайды жана Мачинди (Түндүк жана Түштүк Кытай) басып алды. Батыш өлкөлөрүн Аму дарыясынан Сирия жана Мысырга (Египет) чейин атасынын үлүшү катары Абага-хан жана анын бир туугандары басып алды. Ал эми бул эки улустун ортосундагы Түркстан жана Кыпчакбашы аймактары – сиздин ээлигиңиздин карамагында. Ошентсе да, силер чогулуп мага каршы аттандыңар. Мен канча ойлонсом да, өзүмдү кылмыш кылдым деп эсептебейм, – деп айтты.

Алар айтышты: “Чындык сен тарапта. Чечим мындай: мындан ары өткөндү козгобойлу, жайкы жана кышкы конуштарды адилеттүү түрдө бөлүштүрөлү да, тоолорго жана адырларга жайланышалы, себеби бул аймак абдан ээнсиреген жана иштетилбей калган”. Алар Мавераннахрдын үчтөн экиси Боракка таандык болуп, үчтөн бир бөлүгү Кайдунун (Хайдунун) жана Меңгү-Темирдин карамагына өтсүн деген токтом чыгарышты. Борак айтты: “Эгер ушул сөздөргө жүрөгүңөр менен макул болсоңор, ушуну менен келишим түзөлү”.

Өздөрүнүн салт жана ырым-жырымдары боюнча, алар мындан ары тоолордо жана адырларда жайланышып, шаарлардын айланасында тентибейбиз (көчүп-конбойбуз), эгин талааларына мал жайбайбыз жана рияттарга (райяттарга) акыйкатсыз талаптарды койбойбуз деп алтын жешти. Ушундай чечим менен алар тарашты жана ар ким өзүнүн журтуна кетти...”

Жогорудагы текст боюнча төмөнкү суроолорго жооп бергиле жана жоопторуңарды төмөнкү таблицкага жайгаштыргыла. Жоопторуңарды тексттен алынган цитаталар менен ырастагыла.

1. Чыңгыз хандын урпактарынын курултай уюштурушуна кандай окуялар себеп болгон?
2. Аймактарга ээ болуу укугун Борак эмне менен негиздеп берүүдө?
3. Чыңгызиддер курултайда кандай чечим кабыл алышкан?
4. Эмнеге чыңгызиддер келишимде шаарлардын жанында жайланышпайбыз жана малды эгин талааларына айдап чыкпайбыз деп баса белгилешүүдө?

I. Курултай чингизидов в Таласе в 1269 г.

Источник: Рашид-ад-дин Фазлуллах. Джами ат-таварих

«...Весной 667 года (1269г.) все эти царевици (Хайду, Борак, Беркечер, Кипчак, Менгу-Тимур) собрались на луговьях Таласа и Кенджека и после недели пированья, на восьмой день держали совет... Сначала Кайду (Хайду): «Славный наш дед Чингизхан завоевал мир благоразумием, рассудительностью и ударами меча и стрел и предоставил устрои и приготовил для своего рода. И вот по отцам мы все родные друг другу. Прочие же царевици – наши старшие и младшие братья, и между ними совсем нет разногласия и распри. Отчего же им быть между нами?» Борак сказал: «Да, положение таково, однако ведь и я тоже плод того дерева. Для меня тоже должны быть назначены юрт и средства для жизни. Чагатай и Угедей были сыновьями Чингизхана. В память о каане (хане) Угедее остался Кайду (Хайду), а о Чагатае – я, а о Джучи, который был их старшим братом – Беркечар и Менгу-Тимур, от Толуя... - Кубилай-каан (Хубилай-хан). Сейчас он захватил восточные страны Хитай и Мачин (Северный и Южный Китай). Западные страны от реки Амуйе до Сирии и Мисра (Египет) захватил как отцовский удел Абага-хан и его братья, а между этими обоими улусами области Туркестан и Кипчакбаши, которые в пределах вашего владения. И все-таки вы сообща восстали на меня. Сколько я ни задумываюсь, я не считаю себя совершившимся преступление»

Они сказали: «Право на твоей стороне. Решение таково: не будем впредь поминать минувшего, поделим справедливо летние и зимние стойбища и поселимся в горах и степях, потому что эта область крайне опустошена и не возделана». Они постановили, чтобы две трети Мавераннахра принадлежали Бораку, а одной третью ведали Кайду (Хайду) и Менгу-Тимур. Борак сказал: «Если сердца ваши согласны с этими словами, то на этом и заключим договор».

По обряду и по обычаю своему они скушали золота, что впредь будут селиться в горах и степях и не будут бродить (кочевать) вокруг городов, не будут выгонять животных на нивы и предъявлять риятам (райят) несправедливые требования. С этим решением они разошлись и каждый отправился в свой юрт...».

Ответьте на следующие вопросы по тексту и запишите ваши ответы в таблицу:

1. Какие события стали причиной съезда потомков Чингизхана?
2. Чем Борак обосновывает свои права на владения территориями?
3. Какое решение приняли чингизиды на съезде?
4. Почему чингизиды в своём договоре особо записали, что не будут кочевать около городов и не будут выгонять скот на нивы?

	Суроонун жообу Ответ на вопрос	Жоопту ырастоо үчүн тексттен алынган цитата Подтверждение ответа цитатой из текста
1		
2		
3		

4		

9. Жалпы жыйынтык чыгаргыла: Чыңгызиддердин жана Ярославичтердин курултайлары тарыхтын кандай доорун мүнөздөйт?

---

10. Дүйнөлүк тарыхта ушул тарыхый доордо болуп өткөн буга окшош окуяга дагы кайсы мисалды келтире аласыңар?

II. *1069-жылы түрк тилиндеги алгачкы поэма жазылган. Анын автору Жусуп Баласагын поэмасын “Кутадгу билиг” (“Кут алып келүүчү билим”) деп атаган жана аны караханиддердин башкаруучусу Табгач Богра-Караханга белек кылган.*

Насыят түрүндө жазылган бейттерде (эки сап ырларда) автор адилеттүү мамлекет жөнүндөгү өзүнүн түшүнүгүн чагылдырган.

Дыйкандар тууралуу

Дыйканда таза эмгек бизди баккан,

Аларың карапайым, иштүү таптан.

Талаада агызышат маңдай терин,

Иштешип, ачка кылбай багып элин.

Кападан, ысык-сууктан бизди сактап,

Азапты тарткан алар дилин актап.

Жер айдап, отоп, эгип өмүр бою

Алардын токчулукта таза ою.

Мамилең жылуу болсун, жандуу кебин

Алардын ийгилиги – жашооң сенин.

Дүйнөдө сокочудай эмгекчил жок,

Өз элин дан өстүрүп, кармаган ток.

Белгисиз, жөнөкөй ал, аны ойлой

Өзүңдү ачык карма, көтөрбө бой.

9. Сделайте общий вывод: какой период истории характеризуют съезды Чингизидов и Ярославичей?

---

10. Какой еще пример этого исторического периода в мировой истории вы можете привести?

II. *В 1069 г. была написана первая поэма на тюркском языке. Ее автор Жусуп Баласагын (Юсуф Баласагуни) назвал поэму «Кутадгу билиг» («Благодатное знание») и преподнёс её в дар караханидскому правителю Тавгач-Богра-Карахагану.*

В двестишнях-наставлениях (бейтах) автор изложил своё понимание справедливого государства.

О земледельцах

Нас кормит землепашцев честный труд,

Хоть это бедный и безвестный люд.

Они на поле проливают пот,

Чтоб мы не знали горя и забот.

Чтоб мы страданий голода не знали, они живут в страданье и печали.

Они весь век свой пашут, полют, сеют

Утробы наши холят и лелеют

Будь с землепашцами всегда хорош:

Ты их преуспеваемьем живешь.

Есть ли человек честней и чище,

Чем пахарь, что людей снабжает пищей.

Хоть пахарь прост, пред ним, неименитым,

Держи всегда лицо свое открытым.

Соодагерлер тууралуу

“Каяктан, эмне сатсак?” – дешип шерлер

Жер жүзүн кыдырууда соодагерлер.

Өмүрү көпөстөрдүн өтөт жолдо,

Билими алардын көп толгон колго.

Аларсыз куурамакпыз жолго чыгып,

Өзүбүз ысык-суукта соода кылып.

Жашоодо соодагерлер сөзсүз керек,

Аларсыз жибек, бермет көрмөк белек?

Кол өнөрчүлөр тууралуу

Даңкталсын өнөрпоздор, болсун өсүү!

Байлыкты жаратышкан алар өзү.

Алардын жолун ачып, жакын болгун,

Гүлдөсүн десең иштер, болбой солгун.

Токуучу, карапачы, тегирменчи,

Өтүкчү – ушуларда өнөр кенчи.

Жасоочу курал-жабдык жана башка

Өнөрлөр толуп жатат кары-жашта.

Карачы айланаңды көрүп турган

Кооздукту ушулар да жасап, курган.

Алардын эмгектерин баала, демек,

Чеберлер сага күндө нандай керек.

Колундан чыгарбагын сыймыктарды,

Иштерин даңкта, бергин сыйлыктарды.

Колдогун өнөрпозду элди багар,

Көтөрөт элдин наркын иштеп алар.

О купцах

Из края в край они идут свободно,
Гадая, что твоей душе угодно?
Вся жизнь купцов – скитание, дорога,
А потому у них и знаний много.
Не будь купцов, нам всем жилось бы хуже –
Брели б мы сами по жаре и стуже.
Не странствуй люд торговый, мы б едва ли
Заморский шелк и жемчуг увидали....

О ремесленниках

Пусть славится ремесленный народ!
Богатство он руками создает.
К себе приблизь искусных мастеров,
Тебе не обойтись без их трудов.
Гончар и ткач, сапожник и седельник.
Ковач, пирожник, оружейник, мельник,
Припомни сам – мне всех не перечеть –
Кто там еще в сословье этом есть.
Богатства те, что видим мы вокруг –
Все это дело их искусных рук.
Будь с ними обходителен и дружен,
Тебе их труд, как хлеб насущный, нужен.
Ты мастера заботою порадуй.
Его работу одари наградой.
Дай больше льгот ремесленному люду.
И твой народ тебя прославит всюду.

Малчылар тууралуу

Жана да эл ичинде малчылар бар,
Багышат кой, аттарын карап алар.
Алар бүт түйшүк менен алышкандар,
Ичинде жок болсо да даанышмандар.
Сабатсыз болгон менен алар абдан,
Кем эмес бөлөк эч бир адамдардан.
Аркалап оор жумушту, кайрап тишин
Наалышпайт оордугуна, сүйүп ишин.
Жыргоодо ак эмгектен айыл-кыштак
Каалашса кымыз ичип, жешип быштак.
Эт жешип, булгаарыдан өтүк кийген,
Малчыга ыраазы болуп, башын ийген.
Пайдасы сага дагы алардан көп,
Андыктан аяп, сыйлап бөпөлөп өт.
Эч качан басынтпагын, көрбөгүн мал,
Сурашса аянба, бер, алардан ал.

Жашоо жана атак-даңк тууралуу

Эй, адам, узак өмүргө сен умтулба,
Андан көрө ээ болгун атак-даңкка.
Өмүр – алтын, колдонууга берилген,
Атың болсоң – же чыгашаң, же кирешең.
Атың даңкталса – сенин байыганың,
Жаманатты болсоң – ыйлаганың.
Биз акыры бир күн өлөбүз, эл калат,
Же атыбызды даңктайт, же каргайт.

О кочевниках-скотоводах

Существуют еще скотоводы,
Они надзирают за табунами лошадей.
Это очень правдивый род людей.
Очень полезен этот род людей.
Для еды питья и верховой езды
Лошади прибывают от них.
Кумыс, молоко, шерсть, жир, творог и сыр
Употребляй как пищу, одежду и убранство для дома.
Обходись с ними хорошо
Общайся с ними, кушай и пей с ними.
Допускай их жить, как это подобает человеку,
Что они попросят, то дай им
Возьми то, в чем нуждаешься.

О жизни и славе.

О жизни долгой не молись, живущий,
Лишь к славе доброй ты стремись, живущий.
Жизнь – золото, что пускают в оборот,
А имя – твой убыток иль доход.
Свое прославил имя – ты богач.
Ты обесславил имя – горько плачь.
Мы смертны, мы уходим, а народ,
Иль славит наше имя, иль клянет.

